

KUMLA KYRKOGRÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

*Kumla församling
Mjölby kommun
Linköpings stift
Östergötlands län
2005*

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

Raoul Wallenbergs plats • Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013-23 03 00 • Fax 013-14 05 62
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

KUMLA KYRKOGÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Kumla församling

Mjölby kommun

Linköpings stift

Östergötlands län

Innehåll

Inledning	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Översiktskarta	5
Kumla kyrkogård	6
Kyrkogårdens omgivning	6
Utdrag ur häradskartan	6
Kumla kyrka	7
Kyrkogårdens historik	9
Beskrivning av kyrkogården	12
Översiktlig beskrivning av växtlighet mm-Karta	13
Källor och litteratur	15
Bilagor	16
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse	16
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse, karta	17
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse, lista	18
Fotografier	19

INLEDNING

Bakgrund

Ur kulturhistorisk synpunkt är kyrkogårdar och begravningsplatser bärare av en stor mängd information och de här platserna ger anledning till frågor av olika slag. Vad är typiskt för våra kyrkogårdar när det gäller vegetation, omgärdningar, gångar, gravvårdar m m och finns det några regionala skillnader? Vad har varit gängse bruk under olika tider och vad kan vi få för historisk information bara av att gå på en kyrkogård? Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering.

På uppdrag av Linköpings stift utför Östergötlands länsmuseum inventeringen av kyrkogårdar/begravningsplatser inom den del av stiftet som ligger inom Östergötlands län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2002. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkogårdarnas och begravningsplatsernas kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården.
- att ge ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkogårdarna/begravningsplatserna och ett underlag för vård- och underhållsplaner.
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrkogården/begravningsplatsen samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkogårdar/begravningsplatser i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att ge ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader, kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen.) Begravningslagen (SFS 1990:1144) säger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare

säger lagen: ”Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen.

Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, om en familj, om stilhistoria och om begravningsstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån olika grunder bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande, t ex material och konstnärlig utformning eller ett lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

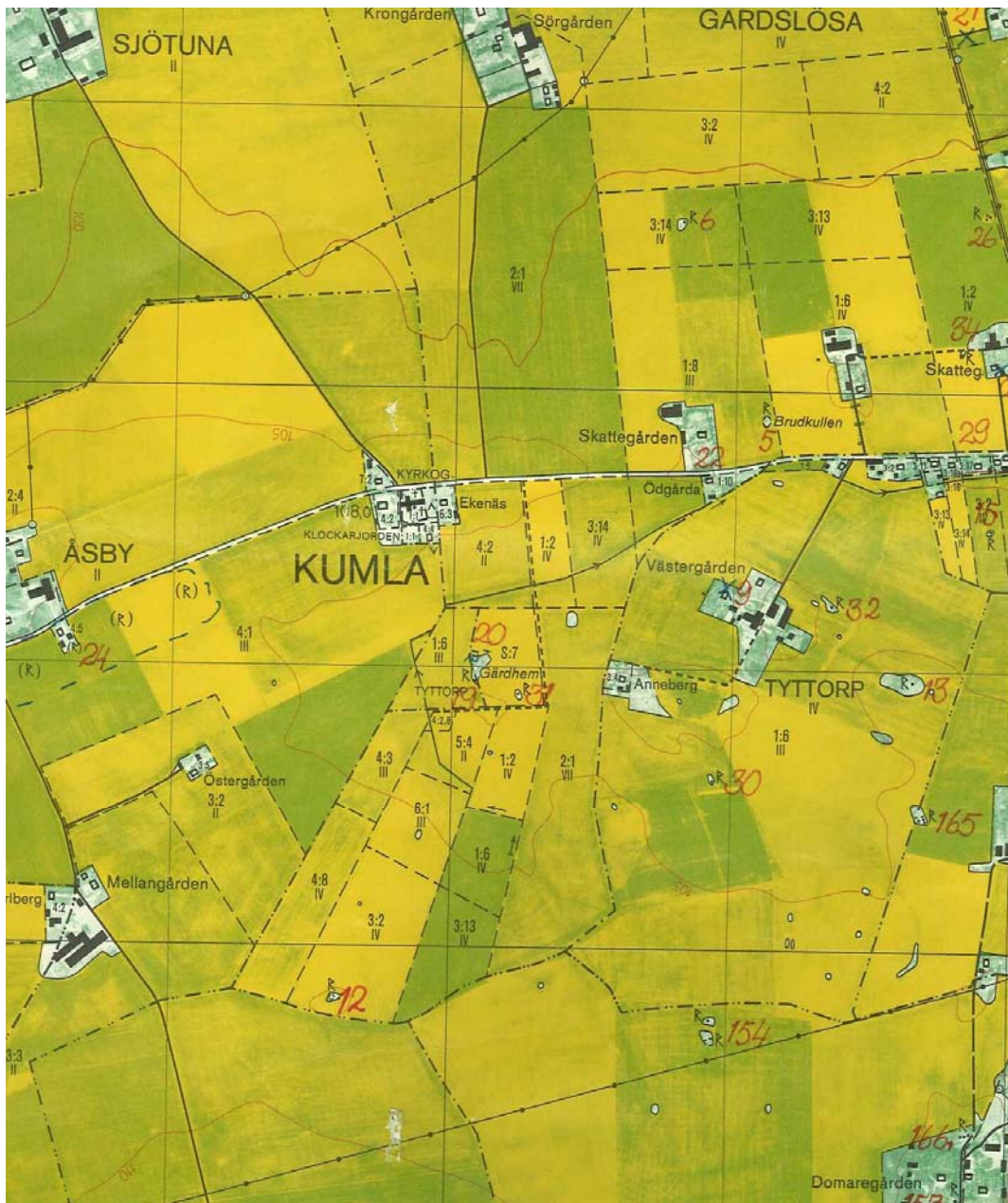
Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Kalmar, Östergötland och Jönköping samt läns museerna i Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och i övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm.

Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygdslitteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav ett antal bilder presenteras i rapporten. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Olle Hörfors, Östergötlands läns museum 2005. Rapporten finns tillgänglig på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Östergötlands läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Utsnitt ur ekonomiska kartans blad 084 39 Väderstad. med kyrkogården i mitten. Landskapet är utpräglad slättbygd och förutom åker och gårdslägen finns endast små spridda impediment med grus eller berg. I denna typ av landskap är bebyggelsen mycket gammal, men fornlämningarna få och i allmänhet sedan länge överplöjda vilket fallet också är i Kumla där få fornlämningar är kända.

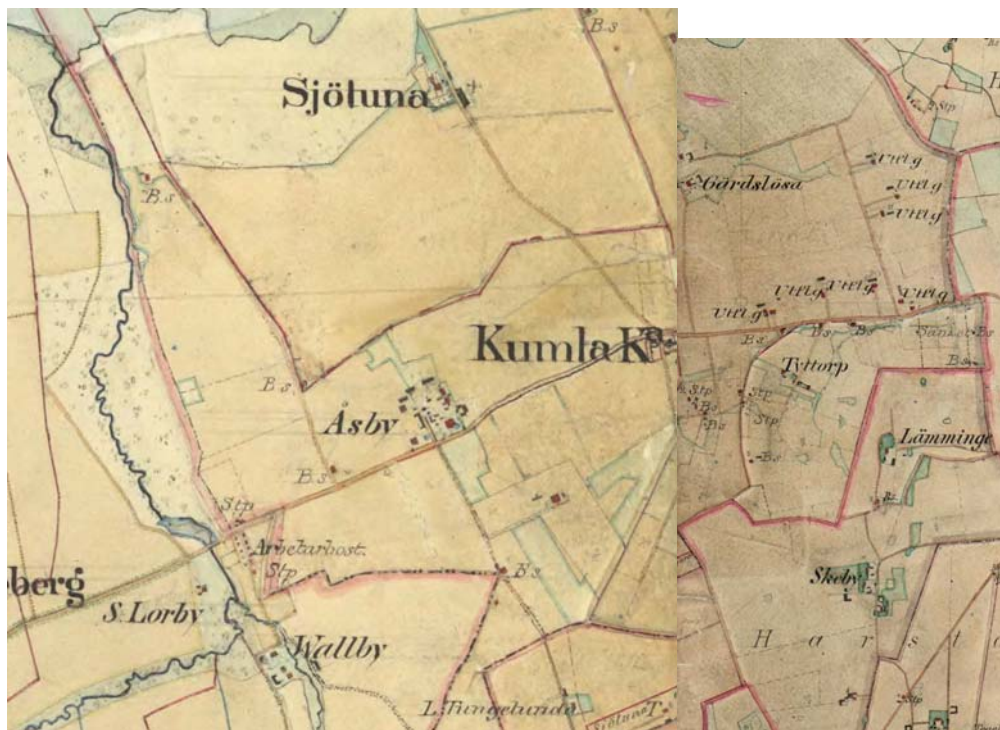
Namnet Kumla antyder att kyrkplatsen fått namn efter en eller flera stora gravhögar (kummel) som i så fall numera och i känd historisk tid varit bortplöjda eller förstörda av kyrkogården. Möjligen kan namnet alltså tyda på en kristen begravningsplats i direkt kontinuitet från en tidigare hednisk. Märkligt nog har aldrig någon bybebyggelse hört till själva kyrkan som ligger i stort sett ensam mellan byarna på slätten.

En del mindre undersökningar har gjorts vid Åsby (RAÄ 24 och 8) och resulterat i boplatzlämningar.

KUMLA KYRKOGRÅRD

Kyrkogårdens omgivning

Kumla är en av Östergötlands minsta socknar, den hade år 1775 endast 181 innevånare. Socknen är belägen söder om Tåkern ca 5 km norr om Väderstads samhälle. Landskapet är öppet och består nästan enbart av åkermark. I väster ligger en gammal skolbyggnad som är panelad och ljusblå. Denna används idag för kyrkans bruk och tillhandahåller toaletter mm som saknas vid kyrkan. I öster ligger en mindre gårdsbebyggelse (Ekenäs). I övrigt omges kyrkogården helt av öppen jordbruksmark.

Kumla på häradskartan från 1870-talet. Kyrkogården ligger precis på en kartskarv. Den gamla kyrkogården har samma utsträckning som idag. Socknen är utpräglad lantlig och nästan helt uppodlad till åkermark. Socknen är liten och ryms helt på bilden med de byar som omnämns på gravvårdarna, Gärdlösa, Åsby Sjötluna och Tyttorp. Bygden präglas av det nyligen genomförda laga skiftet och ett stort antal gårdar är utflyttade från byarna (markerade med Utfl g). Skolan är tillkommen och ligger under a i ordet kyrka, ingen annan bebyggelse finns ännu vid själva kyrkplatsen.

Kumla kyrka

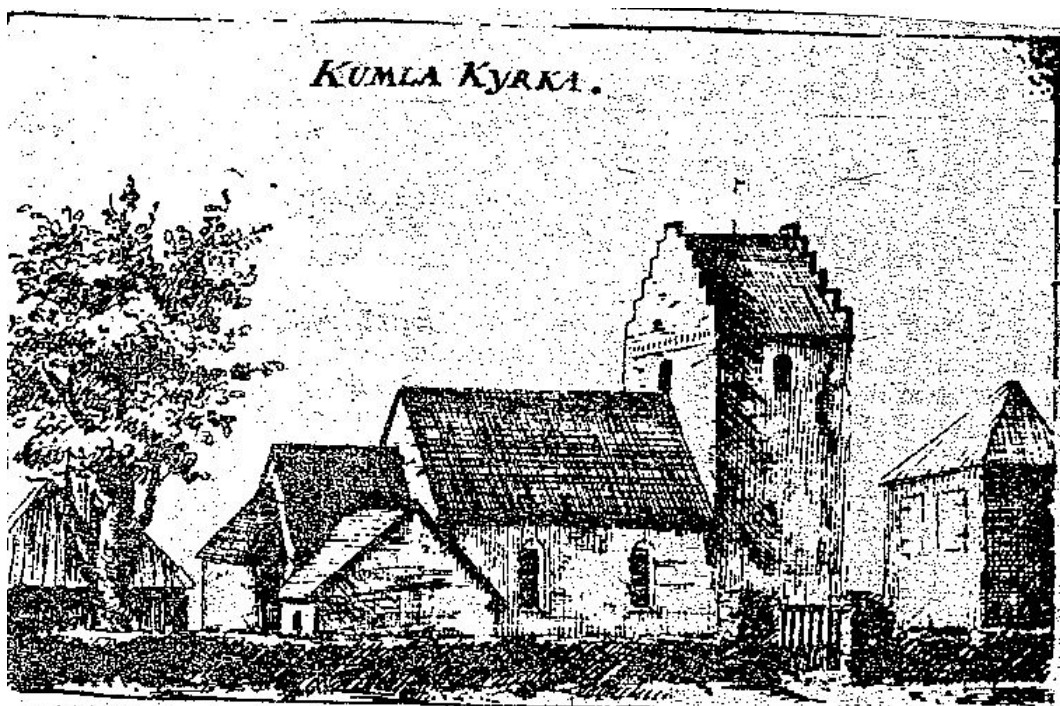
Kumla kyrka tillhör en grupp romanska absidkyrkor som finns representerad framför allt i länets västra del. Den uppfördes av kalksten i slutet av 1100-talet och är en av länets minsta medeltida kyrkor. Dess ursprungliga planform är intakt med rektangulärt långhus och smalare absidkor. Kyrkan innehåller flera ursprungliga delar såsom murverket, den romanska takstolen, ett korsformat fönster i absidväggen, omfattningen till en igenmurad korportal, triumfbågens anfang liksom absidens rikt skulpterade piscina, troligen med bevarade färgspår.

Kumla kyrka

Absidens korsformade fönster är med sin troligen ursprungliga placering unikt i länet. På de gamla valvkapporna på vinden finns det rester av puts med dekorfragment från 1400-tal och troligen 1700-tal. Kyrkorummets utformning går till stora delar tillbaka på 1800-talet då tunnvalven av trä tillkom, liksom bänkinredningen, orgeln och predikstolen. Ett altarskåp från 1400-talet tillverkat i Lübeck pryder sedan 1700-talet altaret. Vinden över vapenhuset med bevarad sädeslår visar på en tid då kyrkan även fungerade som sockenmagasin eller tiondebod.

Kyrkan hade tidigare ett torn, som revs 1818.

Kumla kyrka tecknad av Johan Fredrik Koch ca 1810-17.

Bilden är unik då den visar både det 1818 rivna tornet och dess ersättare klockboden som uppfördes ca 1809. Grinden kan möjligen vara densamma som idag. Men det är inte troligt, då den verkar enklare. Grindstolparna är också högre.

I nordöst finns en firsidig mindre byggnad, troligen en tiondebod. Denna bör också ha rivits strax efter Kochs besök eftersom en ny kom att inrättas på kyrkvinden.

Kyrkogårdens historik

Uppgifter om kyrkogårdens historik har i huvudsak hämtats från Östergötlands läns museums topografiska arkiv och bibliotek. Uppgifter om äldre lantmäterikartor är hämtade från Lantmäteriets websida.

Det kan antas att kyrkogården anlades i anslutning till den tidigmedeltida kyrkan, eller fanns redan då den första stenkyrkan byggdes. Kyrkogårdens mycket ringa omfattning tyder också på att den aldrig blivit utvidgad. Inga rester av medeltidens eller den tidigare nya tidens begravingar finns bevarade idag.

De enda påtagliga rester efter stormaktsidens begravningskick som finns bevarade i Kumla är de två grindstolparna i västra grinden. Båda utgörs av omhuggna återanvända gravstenar från denna tid. Detta tillsammans med lavbevuxning gör texten mycket svårläst, möjligen kan den ena stenen (32) vara daterad 1601.

I de omgivande kyrkogårdsmurarna kan flera större eller mindre delar till liknande gravstenar ingå, vilket antyds av de i muren ingående stenarnas storlekar. Inget tydligt enskilt fall syntes dock vid inventeringen. Kyrkogårdsmurarna har samma höjd och omfattning som de har på Kochs bild från ca 1810 (se bild sid 8).

Murarna ger ett äldre intryck och kan delvis vara medeltida, men detta måste anses som osäkert. Troligen är murarna istället tillkomna i samband med de omfattande ombyggnadsarbetena i slutet av 1700-talet och början av 1800-talet då tornet revs, vilket bör ha gett stora mängder kalksten att bygga av.

Kochs bild från denna tid (sid 8) visar att en firsidig tiondebod tidigare legat i det nordöstra hörnet av kyrkogården. Boden förefaller vara träpanelad och i likhet med klockboden och kyrkan vara försedd med ett liknande tjärat spåntak. Bilden visar också den norra grinden till kyrkogården. Denna är en enkelt spjälornerad grind, inte alls lik den som sitter där idag. Enligt Grenbergers kyrkogårdsmursinventering ska norrgrinden vara från slutet av 1700-talet (Grenberger 1999), den borde då ha varit med på Kochs bild.

Eftersom den nuvarande norrgrinden är identisk med den till 1832 daterade västgrinden finns ingen anledning att tro att den skulle vara äldre. Båda grindarna bör ha tillkommit i ett sammanhang, eller så är norrgrinden en senare kopia av västgrinden.

Ett äldre flygfoto över kyrkogården finns från 1952. Detta bidrar tyvärr inte med mycket information i detta fall. Större delen av den södra kyrkogården täcks av trädkransen och vad som syns av den norra och västra visar att de grusade gravarna ligger där de gör idag. Fler har dock tillkommit i norr. Bild från Östergötlands läns museums arkiv.

Endast en gravvård från 1800-talet finns i behåll. Den är rest 1892 över Otto Johansson i Tungelunda (grav 66).

Kyrkogården är karterad på 1960-talet. Den största skillnaden mot idag är att grusgången längs södra muren såtts igen. Samtidigt har de med trädgårdsplattor markerade gångarna inne i kvarteren både i söder och norr försvunnit. Den östligaste av de fyra rygghäckarna är borttagen.

BESKRIVNING AV KYRKOGRÅDEN

Kyrkogården är mycket liten och innehåller ett enda gravkvarter med drygt hundra bevarade gravvårdar. Utbredningen är kvadratisk och den är större mot söder än mot norr.

Allmän karaktär

Kumla kyrkogård är en liten landsbygdskyrkogård präglad av det öppna läget i den flacka fullåkersbygden söder om Tåkern. Den präglas också av den exteriört välbevarade romanska kyrkan som på grund av kyrkogårdens storlek ligger tätt inpå i anläggningens alla delar. Anläggningen omges av kyrkogårdsmur och trädkrans.

Norra delen av kyrkogården består av ett öppet område dominerat av grusgravar. Den södra består i kontrast av en öppen yta med raka gravrader mellan rygghäckar helt utan grusade gravar.

Kyrkogården kan indelas i två delar med helt olika prägel. Norr om kyrkan och längs med västra muren består gravvårdarna nästan enbart av stenramsgravar av relativt stor storlek utan häckar emellan. Söder om kyrkan ligger den gamla allmänna linjen, här präglas kyrkogården av raka rader gravvårdar med rygghäckar. Samtliga linjevårdar utom en är dock borttagna.

Omgärdning

I väster har kyrkogården en helmur av kalksten som är ca 1,2 m hög på båda sidor. Den är uppbyggd av 3-5 varv av 0,3-0,4 m hög och 0,4-1m bred sten. Krönet är beväxt med typiska kalkkrävande örter. Samma mur men med grässläntad insida förekommer också i norr, öster och söder. I norr finns inslag av granit, sannolikt lagningar, i muren.

Större delen av kyrkogården omges av en trädkrans av jämgamla, men relativt unga träd. Denna fattas i väst och nordväst. I norr står 2 lindar, i öster 4 lindar, i söder 4 almar, 1 lind och 1 högre syren.

Ingångar

Kyrkogården har två ingångar.

Framför kyrkans huvudingång i väster finns en dubbelgrind av smidesjärn mellan kalkstensstolpar.

Grinden är ornerad med blomsterslingor och kryssornament i tre nivåer. Grindstolparna är av kalksten och båda är återanvända 1600-talsgravvårdar.

På den ena stolpen återges siffran 18 och på den andra 32, vilket också är samma datum, 1832, som finns angivet ovanför kyrkans västportal.

Den andra grinden sitter i västra delen av nordmuren och består av en identisk pargrind i smidesjärn mellan två firsidiga smala kalkstensstolpar. Denna grind är odaterad men bör ha tillkommit i samma sammanhang som västgrinden.

Vegetation

Förutom det som redan beskrivits i kapitlet om omgärdningen står ett vårdträd norr om västportalen medan den södra delen av kyrkogården har 3 nordsydligt löpande rygghäckar av ölandstok som är ca 0,5 m höga.

Gångsystem

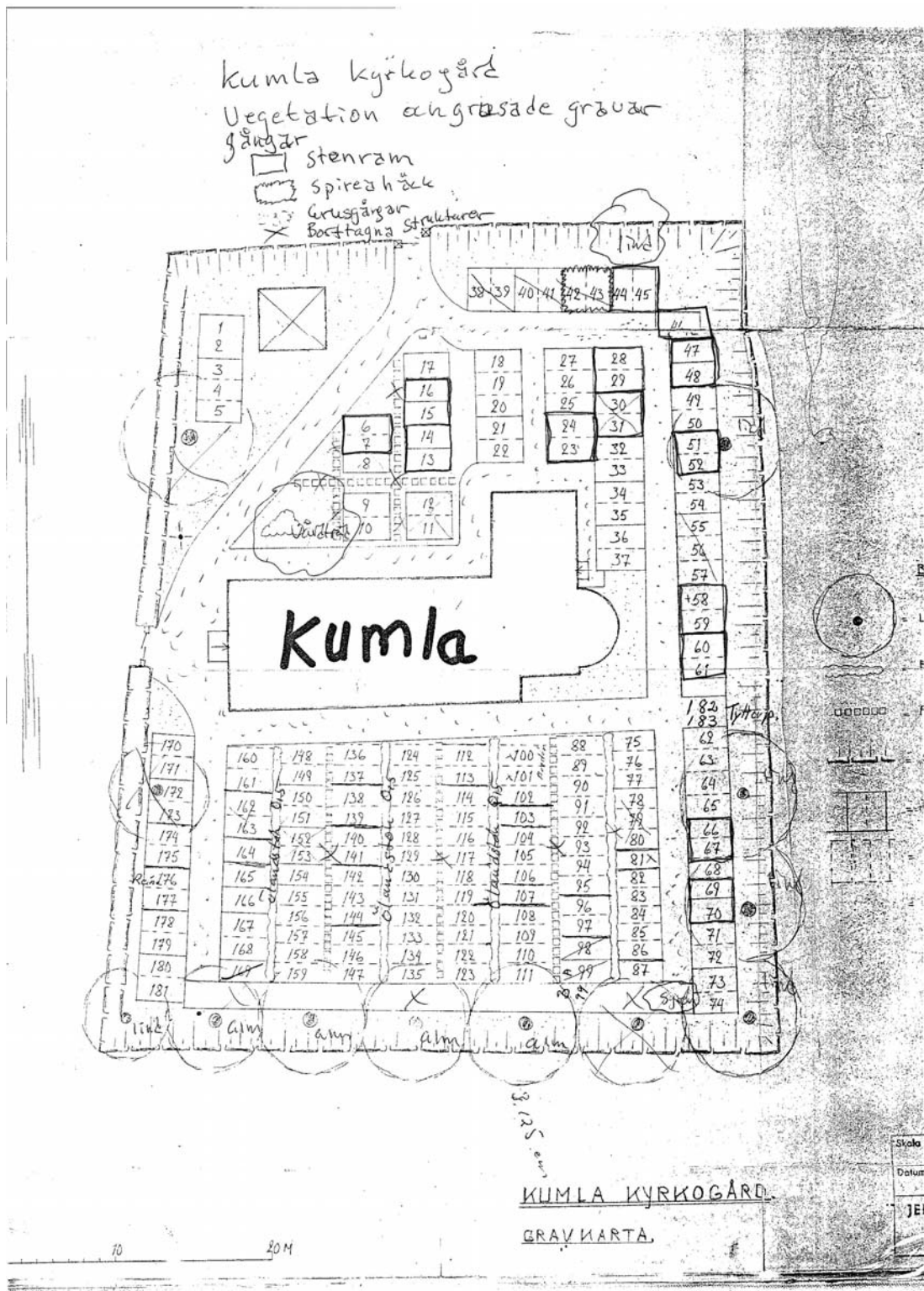
Samtliga grusgångar är av naturgrus. En gång leder från vardera grinden in mot kyrkan. En gång följer kyrkans nordsida och går runt sakristian, en arm av samma gång löper samman med den norra utkantsgången. En gång från norra grinden löper runt kyrkogårdens norra och östra sida lämnande en gravrad utanför. Framför huvudingången i väst finns en grusplan, från denna löper en gång mot söder och en mot öster.

Gravvårdstyper

Äldsta gravvården på plats är från 1892. Norr om kyrkan och längs med västra muren består gravvårdarna nästan enbart av stenramsgravar av relativt stor storlek utan häckar emellan. Sammanlagt finns 14 stycken grusgravar varav 13 har stenram och en en låg häckomfattning. Söder om kyrkan ligger den gamla allmänna linjen, här präglas kyrkogården av raka rader gravvårdar med rygghäckar. Samtliga linjevårdar utom en är dock borttagna. Här finns numera en gles beläggning av vårdar yngre än 1960.

Minneslund

Saknas

Kumla kyrkogård på gravkartan från ca 1960-70 med dagens vegetation och grusgångar inlagda. Den största skillnaden mot idag är att grusgången längs södra muren sätts igen. Samtidigt har de med trädgårdsplattor markerade gångarna inne i kvarteren både i söder och norr försvunnit. Den östligaste av de fyra rygghäckarna är borttagen.

Byggnader

En av de mest framträdande karakteristika på Kumla kyrkogård är klockboden, byggd som ersättning för det under 1818 rivna tornet. Klockboden uppfördes dock redan 1809 och finns med på Kocks teckning som återges ovan på sidan 5 i denna rapport.

Klockboden står på kyrkogårdens nordvästra del och är en panelad faluröd byggnad med svartmålade luckor och detaljer.

Taket är av tjärat spån och den är försedd med en liten vindflöjel i toppen.

Övrigt

På kyrkogården finns ett par armaturer av trä samt ett äldre solur av kalksten.

Kulturhistorisk bedömning

Kumla kyrkogård är en liten landskyrkogård som tidigare haft en ståndsuppdelning med hemmansägare och rikare folk i norr och öster utmed kyrkogårdens sida och en allmän linje i den inre södra delen. En relativt stor andel av högreståndsgravarna är bevarade och är enligt tidens mönster har grusade och försedda med stenramar. Dessa har ett högt kulturhistoriskt värde. Kumla kyrkas medeltida karaktär understryks av kyrkogårdsmuren, som troligen inte är medeltida, men som har en ålderdomlig karaktär. I murens portar finns smidesgrindar från 1832 vilket stärker det kulturhistoriska värdet. Trädkransen är viktig för miljön och visar på det parkideal som var gällande på kyrkogårdarna från slutet av 1700-talet, på landsortskyrkogårdarna åtminstone från mitten av 1800-talet. Enskilda gravvårdar har kulturhistoriskt intresse.

Källor:

- Broocman C F. Beskrifning öfver the i Östergötland..... . 1760.
Faksimilutgåva 1993.
- Brate E. Östergötlands runinskrifter. Stockholm 1911.
- Feldt Ann-Charlott. Lillkyrka kyrka, ur Kyrkoarkeologi i Östergötland 1986-96.
Östergötland Fakta nr 2.
- Kulturmiljövård 6/98. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1989.
- Kyrkogårdens gröna kulturarv. Stad&Land. Movium/inst för landskapsplanering.
Sveriges lantbruksuniversitet nr 103/1992.
- Nisbeth Åke. Bildernas predikan. Medeltida kalkmålningar i Sverige.1985.
- Magnell Per. Kumla socken. Ur Östergötlands bebyggelse. 1950
- Ridderstad A. Östergötlands beskrivning. Andra delen. Stockholm 1918.
- Tham W. Beskrifning öfver Linköpings län. Förra delen Stockholm 1854. Andra delen Stockholm 1855.
- Theorell A, Wästberg P, Hammarskiöld H (foto). Minnets stigar. En resa bland svenska kyrkogårdar. 2001.
- Wadsjö H (red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919. Theorell A, Wästberg P, Wadsjö H (red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919.
- Widegren PD. Försök till en ny beskrivning över Östergötland. Första bandet 1817. Andra bandet 1828. Faksimilutgåva 1993.
- Östergötlands läns museums topografiska arkiv.

Muntliga uppgifter –

www.lantmateriet.se.

www.kulturarvostergotland.se.

EXEMPEL PÅ GRAVVÅRDAR AV KULTURHISTORISKT INTRESSE

Förklaring till exempellistan

Exempellistan är indelad i två delar. Den första delen som innehåller uppgifter om kyrkogård, kvarter, gravnummer, material, efternamn, hemvist och årtal är en identifikationsdel. Under den andra delen anges en kulturhistorisk notering med uppgift om titel, gravplats och gravvård. Dessutom noteras eventuella skador och andra anmärkningar.

Kvarter: anges endast i de fall då kyrkogården är indelad i kvarter.

Numrering: görs efter gravkartan. Ofta kan det vara svårt att exakt lokalisera gravnumret, då gravbredd kan variera och många gravnummer intill varandra saknar gravvård. Att gravnumren ofta börjar med "0" beror på att datorn ska kunna sortera materialet i rätt ordning. I vissa fall står äldre gravvårdar utan gravnummer bland övriga gravar och då ges de t ex beteckningen "onumr. S om 042". Stenar som står undanställda och bedöms ha ett kulturhistoriskt värde ges nya nummer: "ÖLM 1, ÖLM 2 o s v".

Material: Här anges vårdens material. Beteckningen "granit" används utan närmare specifikation av olika typer. Stenens färg förkortas **sv** (svart), **gr** (grå), **r** (röd), **gr/r** (grå/röd) osv.

Efternamn: I allmänhet det första efternamnet som står på gravvården.

Hemvist: Det geografiska namn som står på gravvården. Det kan röra sig om bynamn, gårdsnamn eller namnet på en mindre fastighet. I undantagsfall är det namnet på en plats som inte ligger i socknen.

F:a årtal och **S:a årtal:** anger det tidigaste respektive senaste dödsåret som står på gravvården. Är det endast ett årtal angivet står det i F:a årtal.

Titel: Samtliga yrkestitlar samt hemmansägare, rusthållare m m. Dessa gravvårdar bedöms ha ett kulturhistoriskt intresse oavsett vårdens ålder.

Gravplats: Gravplatsen är omramad av stenram, häck, järnstaket eller kedja. Själva gravplatsen är i allmänhet täckt med grus men i vissa fall med gräs.

Gravvård: Speciella typer av gravvårdar som t ex gjutjärnskors, träkors, häll, sköld, ålderdomlig sten m m.

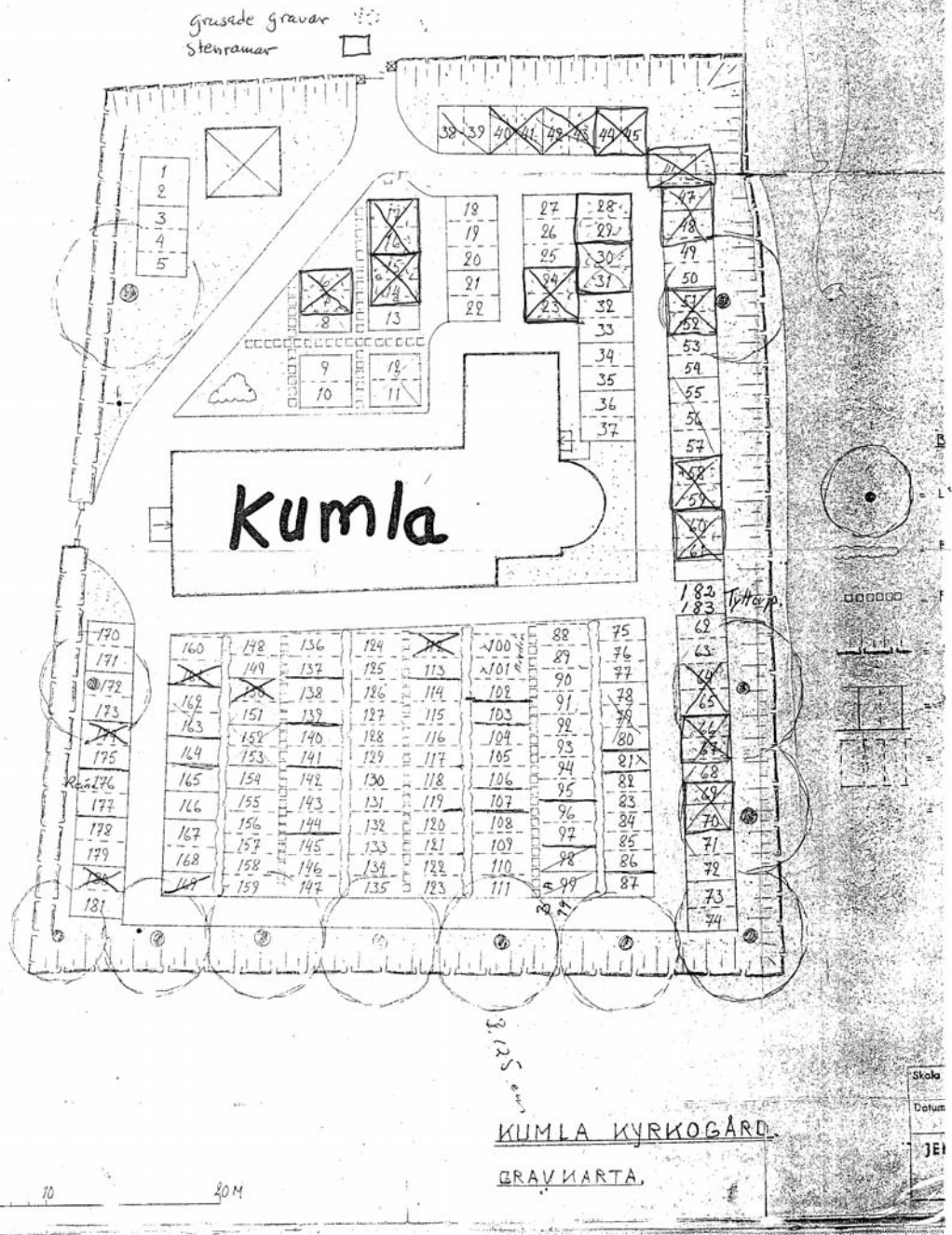
Skada: Notering om eventuell skada, t ex rost på en gjutjärnsvård eller på ett järnstaket, sprucken kalkstensvård o dyl. Här noteras även om det är ovanligt mycket lava på framför allt kalkstensvårdarna.

Anmärkning: Här noteras om gravvården har ett lokalhistoriskt eller personhistoriskt intresse eller andra anmärkningar– L1, P1, A1 osv. Detta hänvisar till korta notiser i slutet av exempellistan.

Kumla kyrkogård:

Gravvårdar med kulturhistoriskt intresse

Exempel X

Kumla kyrkogård. Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse. Dessa utgörs huvudsakligen av stenramsgravarna i norr och öster. I övrigt finns endast 1 bevarad linjegravsten i söder och fyra gravar med angivna titlar i sydväst bevarade.